

mere diskussion i lyset af ændrede forudsætninger og danske erfaringer. Det er jo meget godt, at Koch fremhæver det demokratiske sindelag og samtalen, men hvem skal denne samtale foregå mellem, hvad skal den dreje sig om, i hvilke fora skal den finde sted, og hvad skal den føre til? Behøver der nødvendigvis være nogen konflikt mellem samtalen og afstemningen som centrale led i demokratiets væsen? Kunne man ikke argumentere for, at de netop forudsætter hinanden og gensidigt kan stimulere hinandens mening? Kan de danske folkeafstemninger om Maastricht-traktaten ikke tages som udtryk for, at samtalen får et andet indhold og en anden betydning, når borgerne selv skal afgøre en vigtig sag ved en afstemning?

Det hævdes på bogens bagside, at de 40 indlæg "belyser, kritiserer og præciserer demokratiet". Det er nok at tage munden lidt for fuld. Belysningen er i hvert fald temmelig spredt, kritikken er ret usammenhængende, og præcisionen er næsten helt fraværende.

Palle Svensson
 Institut for Statskundskab
 Aarhus Universitet

Bo Lindensjö, Ulf Mörkenstam og Jouni Reinikainen (red.), *Liberalismen och den moderna demokratin*, Lund: Studentlitteratur, 1996, 243 s.

„En morder føres til skafottet. For det jævne folk er han slet og ret en morder. Damerne gør måske den bemærkning, at han er en kraftig, smuk, interessant mand. Folket finder bemærkningen forfærdelig. Hvorledes? En morder smuk? ... En menneskekender undersøger forløbet af

denne forbryders udvikling, finder i hans historie og opdragelse dårlige familieforhold, hos faderen og moderen, en mindre forseelse, som blev straffet med overordentlig hårdhed, som forbitrede ham mod det borgerlige samfund, hans første reaktion imod det, som drev ham ud af det og nu kun gjorde ham det muligt at holde sig oppe gennem forbrydelser. Der kan vel være mennesker, som, når de hører dette, vil sige: han vil undskylde morderen! ... Forfærdeligt! ... Dette er tænkt abstrakt: ikke at se andet end dette abstrakte i morderen, at han er en morder, og at udslette alt menneskeligt i ham på grund af denne simple kendsgerning“. Dette citat stammer fra Hegel (oversættelse Oskar Hansen), og indgår i hans angreb på abstrakt tænkning (!). Hegels synspunkt indeholder to centrale kritikpunkter: (1) det liberale samfund er et abstrakt samfund, og (2) det liberale samfund prioriterer det etiske perspektiv over andre synsmåder (morderen bliver ført til skafottet og ikke overgivet til interesse-rede kvinder, fordi det anses for vigtigere, at han er morder, end at han er smuk og interessant for kvinderne). Der er yderligere et punkt at bemærke. Hegel kigger tilbage i morderens historie for at finde en forklaring og en mulig undskyldning for hans handlinger. Denne humane betragtningsmåde er netop skabt af den liberale, abstrakte og etiske tradition, som Hegel angriber. Det er altså ideer, der kun giver mening inden for den liberale tradition, som bliver vendt mod den liberale tradition selv. Disse temaer gennemspilles i moderne iklædning i den foreliggende antologi. Angrebsmålet er det moderne velfærdssamfund og den venstreliberale tradition, der mest markant repræsenteres af John Rawls.

Først giver vi dog ordet til forsvaret. Jouni Reinikainen forsvarer Rawls og ud-

mere diskussion i lyset af ændrede forudsætninger og danske erfaringer. Det er jo meget godt, at Koch fremhæver det demokratiske sindelag og samtalen, men hvem skal denne samtale foregå mellem, hvad skal den dreje sig om, i hvilke fora skal den finde sted, og hvad skal den føre til? Behøver der nødvendigvis være nogen konflikt mellem samtalen og afstemningen som centrale led i demokratiets væsen? Kunne man ikke argumentere for, at de netop forudsætter hinanden og gensidigt kan stimulere hinandens mening? Kan de danske folkeafstemninger om Maastricht-traktaten ikke tages som udtryk for, at samtalen får et andet indhold og en anden betydning, når borgerne selv skal afgøre en vigtig sag ved en afstemning?

Det hævdes på bogens bagside, at de 40 indlæg "belyser, kritiserer og præciserer demokratiet". Det er nok at tage munden lidt for fuld. Belysningen er i hvert fald temmelig spredt, kritikken er ret usammenhængende, og præcisionen er næsten helt fraværende.

Palle Svensson
Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet

Bo Lindensjö, Ulf Mörkenstam og Jouni Reinikainen (red.), *Liberalismen och den moderna demokratin*, Lund: Studentlitteratur, 1996, 243 s.

„En morder føres til skafottet. For det jævne folk er han slet og ret en morder. Damerne gør måske den bemærkning, at han er en kraftig, smuk, interessant mand. Folket finder bemærkningen forfærdelig. Hvorledes? En morder smuk? ... En menneskekender undersøger forløbet af

denne forbryders udvikling, finder i hans historie og opdragelse dårlige familieforhold, hos faderen og moderen, en mindre forseelse, som blev straffet med overordentlig hårdhed, som forbitrede ham mod det borgerlige samfund, hans første reaktion imod det, som drev ham ud af det og nu kun gjorde ham det muligt at holde sig oppe gennem forbrydelser. Der kan vel være mennesker, som, når de hører dette, vil sige: han vil undskylde morderen! ... Forfærdeligt! ... Dette er tænkt abstrakt: ikke at se andet end dette abstrakte i morderen, at han er en morder, og at udslette alt menneskeligt i ham på grund af denne simple kendsgerning“. Dette citat stammer fra Hegel (oversættelse Oskar Hansen), og indgår i hans angreb på abstrakt tænkning (!). Hegels synspunkt indeholder to centrale kritikpunkter: (1) det liberale samfund er et abstrakt samfund, og (2) det liberale samfund prioriterer det etiske perspektiv over andre synsmåder (morderen bliver ført til skafottet og ikke overgivet til interesse-rede kvinder, fordi det anses for vigtigere, at han er morder, end at han er smuk og interessant for kvinderne). Der er yderligere et punkt at bemærke. Hegel kigger tilbage i morderens historie for at finde en forklaring og en mulig undskyldning for hans handlinger. Denne humane betragtningsmåde er netop skabt af den liberale, abstrakte og etiske tradition, som Hegel angriber. Det er altså ideer, der kun giver mening inden for den liberale tradition, som bliver vendt mod den liberale tradition selv. Disse temaer gennemspilles i moderne iklædning i den foreliggende antologi. Angrebsmålet er det moderne velfærdssamfund og den venstreliberale tradition, der mest markant repræsenteres af John Rawls.

Først giver vi dog ordet til forsvaret. Jouni Reinikainen forsvarer Rawls og ud-

bygger hans analyse med et betydningsfuldt antropologisk argument. Som Reinikainen ser, er upartiskhed den centrale værdi hos Rawls. I hvilket omfang er upartiskhed en disposition i den menneskelige natur? Næsten alle kulturer rummer spil, og Reinikainen gør opmærksom på, at der ligger et upartiskhedsbegreb gemt i ethvert spil. Vor spillelyst er vidnesbyrd om en grundlæggende disposition for at handle efter regler, og dette disponerer os for upartiskhed som værdi. Når Reinikainen først har sagt det, kan vi alle se, at spillenes antropologi er af største betydning, for forståelsen af vores sans for retfærdighed. Reinikainens artikel er værdifuld, og derfor tilgiver man ham gerne, at han (vistnok uden at vide det) gentager James Fishkins 20 år gamle og stadig håbløse argument til forsvar for Rawls' principper. Reinikainens intention er god nok. Der er et udbredt ønske om at finde et skudsikkert argument for „maximin-princippet“, der går ud på, at samfundet skal indrettes, så uligheder er til fordel for dem, som de går ud over (de dårligst stillede). Princippet virker moralsk overbevisende, men det er svært at sige hvorfor. Rawls (1971) selv kommer på afveje, og søger at finde svaret i reglerne for beslutning under usikkerhed. Problemet er, at selv hvis han kunne bringe argumentet i orden, er det svært at se, hvorledes rationelle beslutningsregler for valg under usikkerhed kunne få moralsk vægt i en diskussion af retfærdighed. Rawls (1993) gentager da heller ikke argumentet, men nøjes nu med en slags uformel snusfornuft. Man forstår, at Reinikainen vil rette op på denne situation. Hertil bruger han den amerikanske procedure for kagedeling mellem børn („cut and choose“). Det barn, der skærer kagen, må tage det sidste stykke. Han eller hun har derfor et incitament til at lave en lige og

fair deling af kagen. Hvis vi overfører dette til Rawls' retfærdighedsproblem, opstår der den komplikation, at kagens størrelse afhænger af, hvorledes den fordeles. Men det klares let. Den, der skal vælge, må simpelthen vælge mellem kager af forskellig størrelse, der allerede er skåret ud. Hvis læseren skulle vælge „samfundskage“, og samtidig vidste, at han eller hun ville få det stykke, der blev tilbage, når alle andre havde taget deres stykke; så ville læseren have grund til at vælge den kage, hvor det mindste stykke kage var så stort som muligt - maximin-princippet - QED. Rawls (1971) leger selv med tanken om at bruge „cut and choose“ til at bevise maximin-princippet, han kan ikke dy sig for at nævne proceduren, men han dropper den i sit formelle argument. Hvorfor? James Fishkin (APSR 1975, No. 2) kunne ikke finde svaret, og han præsenterer derfor i triumf den løsning, som Rawls tydeligt nok er veget uden om. Nu gentager Reinikainen Fishkins dåd. Jeg skal ærligt indrømme, at jeg også selv med stor tilfredshed fandt „cut and choose“ løsningen (ikke så mærkeligt - Rawls peger tydeligt på den), men jeg kunne ikke lade være med at blive betænkelig over, at Rawls selv - uden forklaring - viger uden om denne løsning. Et øjeblikks refleksion vil vise hvorfor. Antag at vi indfører den ændring i kagedelingsproceduren, at den, der vælger „samfundskage“, ikke skal nøjes med det sidste stykke. I stedet skal der trækkes lod om stykkerne. Denne delingsprocedure er mere fair end den, som foreslås af Fishkin og Reinikainen. Deres procedure er asymmetrisk. Det er klart en fordel *ikke* at skulle vælge samfundskagen. Den uheldige, der *skal* vælge, ved, at han eller hun ender på bunden af fordelingen, og er derfor ikke upartisk: han eller hun er partisk til fordel for den dårligst stillede (sig

selv). Men hvis vi vælger den mere fair, reviderede procedure, forsvinder „beviset“. Ved lodtrækningsproceduren genopstår muligheden for at argumentere for et utilitaristisk fordelingsprincip i stedet for maximin-princippet. Det indså Rawls, og derfor undgik han den fælde, der senere fangede Fishkin og Reinikainen.

Reinikainen er ikke den eneste støtte for den liberale tradition i det foreliggende værk. Ulf Mörkenstam har en ganske interessant analyse af neutralitetsproblemet i liberal teori. Han synes at give liberalismens kritikere ret i, at der foreligger et problem, men han afviser til gengæld de løsninger, som kritikerne foreslår. Derfor ender han med at satse på den åbne demokratiske samtale. Det er der jo ikke noget galt i, problemet er bare, at denne henvisning til øget demokratisk åbenhed fremstår som en velment, lidt impotent besværgelse.

Kvantitativt består bogen for det meste af angreb på den abstrakt (ligerets-) orienterede liberalisme. En af de kritiske referencer er den kommunitære kritik af liberalismen. Men den kommunitære position bruges gennemgående kun som springbræt for en radikal kritik af liberalismen. Der er et mønster i den radikale liberalismekritik, som dukker op i en del artikler. Hovedpunktet er, at liberalismen påberåber sig, at den liberale stat er tolerant og neutral over for forskelligartede opfattelser af Det Gode. Det er en sandhed med modifikationer. Liberal tænkning tolererer kun de konkurrerende opfattelser, der selv er rimelige og egalitære.

Denne kritik af liberal tænkning er indlysende korrekt, men hvorfor lade sig op-hidse over det? Årsagen er formodentlig, at to liberale ideer, universalisme og tolerance, tilsammen skaber utopiske - nærmest messianske - forventninger (ubegrænset tolerance) til det liberale samfund. Disse utopiske forventninger kan derefter vendes som våben imod den liberale tradition selv (præcis som Hegel gjorde). Denne strategi gennemføres på en meget spændende måde af Peter Kjellström, der analyserer partikularismen som noget positivt uden dermed at slippe den klarhed, der præger de liberale argumenter. Noget lignende kan siges om Magnus Enzells sympatisk indlevende, men kritiske gennemgang af Conollys radikalisme. Men igen ender kritikken af liberalismen med en from besværgelse - denne gang for øget gensidig tillid mellem os alle sammen (inden for samme samfund!). Artikelsamlingen indeholder den obligatoriske freudianske overgang til primærassociationer og myter (Bo Lindensjö) samt den særlige svenske specialitet med feministisk angreb på ideen om et kønsneutralt samfund (Maria Jansson). Bogen er gennemgående af høj kvalitet, og den er for det meste temmelig provokerende læsning for en tilhænger af den liberale tradition. Denne bog er god for liberale, der har brug for at blive piftet lidt op. Hegel har ikke levet forgæves.

Jørgen Poulsen
Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet